

Вихідні дані: Рускуліс Л. Професійне самовизначення майбутнього вчителя української мови: завдання, проблеми, труднощі. Науковий часопис НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. / Ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). Випуск 24 (34). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 22–26.

С. 22

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЗАВДАННЯ, ПРОБЛЕМИ, ТРУДНОЦІ

а) Постановка проблеми у загальному вигляді. Психологічним критерієм переходу від підліткового до юнацького віку є різкий перелом внутрішньої позиції, зміна ставлення до майбутнього. Юнак дивиться на нинішнє з позиції прийдешнього. В юності відбувається розширення часового горизонту – майбутнє стає головним виміром. Змінюється основна спрямованість особистості, яка тепер може позначатися як прагнення до майбутнього, визначення подальшого життєвого шляху, вибір професії. В юності відбувається принципово важлива зміна в поглядах на прийдешнє, тепер предметом обмірковувань стає не тільки кінцевий результат, але й способи та шляхи його досягнення. Особливої складності набуло завдання професійного орієнтування в сучасній соціокультурних умовах, коли старші (батьки й учителі) часто самі невпевнені в правильності своїх порад. Суспільство, в свою чергу, ставить перед молодю людиною конкретне й життєво важливе завдання професійного самовизначення, і таким чином створюється характерна соціальна ситуація розвитку – «поріг» самостійного життя [4, с. 271-272]. Молода людина переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватися у професійній діяльності [6, с. 257].

б) Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми професійного становлення майбутнього вчителя досліджують у своїх працях Б.Ананьєв, В. Вітвицька, Т. Левченко, Г. Мешко, Р. Павелків, В. Поліщук, М. Савчин, Т. Туркот, М. Фіцула та інші. Питання підготовки сучасного вчителя української мови розкривають науковці О. Горошкіна, І. Дроздова, А. Нікітіна, М. Пентилюк та інші.

в) Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є характеристика процесу професійного становлення майбутнього вчителя української мови; визначення психологічних чинників, що складають основу професійного самовизначення; окреслення змісту професійної готовності (професіограма).

г) Виклад основного матеріалу. Провідним видом діяльності в період навчання у вищому навчальному закладі є навчання як вид професійної діяльності. Відтак навчання у вищій школі та вибір професії свідчать про професійне самовизначення людини [6, с. 286]. Професійне самовизначення – це багатовимірний і багатоступеневий процес, у якому відбувається виділення

завдань суспільства та формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. Центром професійного самовизначення є ціннісно-моральний аспект, розвиток самосвідомості, потреба в професійній компетентності.

На думку Р. Павелків, основу професійного самовизначення складають такі психологічні чинники: усвідомлення цінності суспільно корисної праці; загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні; усвідомлення необхідності загальної та професійної підготовки для повноцінного самовизначення й самореалізації; загальна орієнтація у світі професійної праці; виділення подальшої професійної мети (мрії); узгодження мрії з іншими важливими життєвими цілями (сімейними, особистими); знання про вибрані цілі; знання про внутрішні перепони, що ускладнюють досягнення вибраної мети тощо [4, с. 273-274].

Особливістю самовизначення сучасної молоді є орієнтація на престижність професії, на елітність, охопленість ідеєю швидкої кар'єри, багатства [4, с. 276]. Це дуже непростий і важливий етап, оскільки від правильного вибору фаху залежить майбутнє людини, її самореалізація, задоволеність життям. Професійне самовизначення відбувається з урахуванням життєвих цінностей особистості.

С. 23

Якщо головним для неї є суспільний престиж, то професію вона обирає, орієнтуючись на існуючу в суспільстві щодо неї моду. Під час вибору професії зважають і на соціальні, матеріальні вигоди (соціальний статус, заробітну плату, пільги та ін.) [6, с. 286]. Однак за допомогою витонченої маніпуляції засобів масової інформації та громадської думки формується основа для професійного вибору конкретної людини, що підриває саму суть самовизначення. Соціальне становлення молодих людей відбувається в умовах, коли природне прагнення до самоствердження зіштовхується зі зростаючою конкуренцією, високими вимогами до особистості на ринку праці [4, с. 276].

М. Савчин наголошує на тому, що нерідко професійний вибір є результатом пасивної згоди з бажанням батьків або романтичного, некритичного інтересу до певної професії. Цілком імовірно, що такий вибір може спричинити в майбутньому глибокі розчарування, спонукаючи людину до запізнілих пошуків себе у професії, стримувати її соціальний та особистісний розвиток. З огляду на це важливо, щоб професійне самовизначення відбувалося свідомо, на основі всебічного врахування уподобань, здібностей, можливостей особистості, відповідності їх вимогам спеціальності, що обирається.

Вищий навчальний заклад є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення. Воно полягає в активному, свідомому утвердженні людини в професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм цінностей, оволодіння професійними вміннями. У зрілому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу, діяльності в умовах вищої школи.

Прийняття рішень про кар'єру вимагає від людини з'ясування для себе життєвої мети. Моральна мета (морально-духовного самоствердження та самореалізації, творення добра) мобілізує сили особистості на тривалий період. Конкретні цілі такою властивістю не наділені, тому після їх досягнення настає спад активності.

Важливу роль у прийнятті рішень про кар'єру відіграє соціально-психологічний реалізм – здатність визначати відповідність свого Я соціальному простору, з яким пов'язане професійне зростання. Впливають на рішення про кар'єру і такі психологічні утворення, як концепція свого життя і Я-концепція. У зв'язку з цим важливо допомогти молодій людині виробити адекватне уявлення про своє життя і про себе, що є важливою передумовою успішного здійснення життєвих намірів [6, с. 286].

Однак навчальна діяльність, як підкреслює М. Поліщук, характеризується певними суперечностями:

1) багатогранність викладання, зміна обсягу й змісту навчального матеріалу, поява нових понять, форм навчальної роботи, зміна мотивації навчання – і часто неможливість якісного і вчасного подолання пов'язаних із цим труднощів;

2) розуміння значущості навчання – і часто практична бездіяльність як результат дії несприятливих чинників соціального впливу [5, с. 182].

Велику роль у детермінації успішності навчання студента відіграють індивідуально-психологічні особливості його як суб'єкта навчання, побудова його установчих структур. Ґрунтовно або поверхово вчиться студент, за власним спонуканням або потребує зовнішніх стимулів, працює з навчальним матеріалом планомірно й цілеспрямовано або безсистемно, прагне до розуміння, усвідомлення, систематизації, поглиблення, розширення знань або задовольняється механічним засвоєнням і репродукцією – все це залежить від його особистісних особливостей, від значущості для нього тих або інших навчальних дій, їх результатів, інформації, яку він отримує [2, с. 14-15].

Якщо студент свідомо вибрав фах, вважає його гідним і значущим для себе і суспільства, наголошує Т. Туркот, то це позитивно впливає на якість його навчально-пізнавальної діяльності. Однак динаміка професійної мотивації має досить складний характер і змінюється від курсу до курсу [7, с. 403].

У першокурсників часто можна спостерігати досить різкий перехід від захоплюючого очікування в ході вступу до вищого навчального закладу і в перші місяці навчання в ньому до скептичного, критичного та іронічного ставлення до викладачів, вузівського розпорядку [1, с. 115]. Студенти першого курсу спираються на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, що на старших курсах під час зіткнення з реаліями життя підпорядковуються змінам, які іноді набувають болісного характеру. Першокурсники зазвичай вбачають у студентстві можливість займатися творчістю, самовдосконалюватися, творчо працювати після закінчення ВНЗ. Ці бажання поєднуються з репродуктивною навчально-пізнавальною діяльністю.

Саме на першому курсі відбувається глибока психологічна перебудова особистості, адаптація колишнього абітурієнта до студентського життя. Такий

процес пов'язаний із руйнуванням попередніх стереотипів, що може привести до нервових зривів, стресових реакцій, порівняно низької успішності, труднощів у спілкуванні.

Слід виділити наступні групи труднощів у навчанні студентів першого курсу:

1. Відсутність у першокурсників багатьох спеціальних організаційно-навчальних навичок, необхідних у вузівському навчанні.
2. Функціонування вищих психічних процесів, перш за все – пізнавальних процесів та емоційної сфери [7, с. 403-405].
3. Негативні переживання, пов'язані з виходом учорашніх учнів зі шкільних колективів з їх моральною допомогою та моральною підтримкою.

С. 24

4. Невизначеність мотивації вибору професії.
5. Невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки та діяльності.
6. Відсутність повсякденного контролю педагогів.
7. Пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах.
8. Налагодження побуту та самообслуговування.
9. Відсутність навичок самотійної роботи [1, с. 121].
10. Власне особистісні труднощі студентів-першокурсників, а саме проблема недостатнього самовизначення. Основними психологічними компонентами цієї структури є: життєві плани, як стійкий вияв мотивації особистості відносно визначеного напрямку життєвого шляху; розвинута Я-концепція і свідоме управління розвитком власної особистості; інтегрування особистості та поява індивідуальності [7, с. 406-407].

Усі ці труднощі – різні за своїм походженням. Одні з них – об'єктивні, інші – носять суб'єктивний характер і пов'язані зі слабкою підготовкою, дефектами навчання в сім'ї та школі.

На жаль, у процесі зарахування студента у вищий заклад освіти в основному враховується лише його успішність – рівень знань. Відсутність іншої інформації приводить до того, що процес пристосування студента до вузівського життя затягується [1, с. 121-122].

Психологічна підготовленість студентів визначається здатністю до стійкої концентрації уваги, тривалою працездатністю, спроможністю трудитися в різних умовах, обсягом розумової праці, динамікою «втягування» в роботу. Психологічна невідповідність до нових соціальних умов негативно діє на загальний стан здоров'я студентів, послаблює увагу, пам'ять, мислення, волю. Виникає стан емоційного напруження, яке може стати патогенною основою різних захворювань [7, с. 406-407].

Подолання означених труднощів сприяє спеціально організована робота вищого навчального закладу з адаптації, тобто активного та творчого пристосування студентів нового набору до умов вищої школи, в процесі якого формується колектив, особисті навички і вміння раціональної організації

розумової діяльності, а також покликання до обраної професії, вибудовується система професійної самоосвіти і самовиховання професійно значущих якостей особистості тощо.

В адаптації студента виокремлюють три фази:

1) психічна реакція організму на нові умови вищого навчального закладу в студентів має різну тривалість, однак переважно закінчується в середині першого семестру;

2) включає перебудову пристосовницьких механізмів, динамічного стереотипу, психічних процесів і завершується приблизно до середини другого семестру;

3) період усталеної адаптації, коли завершується формування динамічного стереотипу і пристосовницьких реакцій. [8, с. 33].

Із метою ефективної адаптації першокурсників у ВНЗ упроваджуються такі її основні напрями: професійна адаптація у ВНЗ – процес залучення особистості до професії, який виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професії, пристосування до структури вищої школи, загального змісту та окремих компонентів навчального процесу; дидактична адаптація – пристосування студентів до нової для них системи навчання; соціально-психологічна адаптація – пристосування до групи, стосунків у ній, формування особистісного стилю поведінки, стилю взаємодії з ровесниками та викладачами [7, с. 404].

Другий та третій курс надзвичайно важливий із позицій формування позитивного ставлення до майбутньої професії, адже в цей період розпочинається спеціалізація, активізується інтерес студентів до науково-дослідної діяльності. Ці особливості спричиняють звуження сфери інтересів особистості, кристалізуються уявлення майбутніх фахівців про специфічні ознаки професії, можливості творчої реалізації власного потенціалу.

На четвертому курсі студенти глибоко ознайомлюються з майбутнім фахом у період практики. Відбувається переоцінка цінностей. У студентів підвищуються вимоги до змісту, форм та методів спеціальної підготовки, формуються потреби творчої самореалізації особистості, відбувається інтенсивний пошук можливого працевлаштування чи продовження навчання в магістратурі.

У студентів п'ятого-шостого-сьомого курсів на перший план виступає перспектива завершення навчання у ВНЗ. Зазвичай вони вже мають чіткі уявлення про майбутній вид професійної діяльності, свої життєві плани та перспективи, сформоване позитивне чи негативне ставлення до вибраної професії, можливостей працевлаштування чи навчання в аспірантурі [7, с. 411].

Зі здатністю майбутнього вчителя української мови навчатися у ВНЗ, з умінням контролювати свою поведінку, діяльність, ставити перед собою значущі цілі нерозривно пов'язане самовиховання, тобто уміння та здатність мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, раціонально вибудовувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять тощо [3, с. 97]. Відтак, як зазначає Г. Мешко, актуальним є

питання про професійне самовиховання – свідому діяльність, спрямовану на вдосконалення своєї особистості відповідно до вимог обраної професії.

С. 25

Професійне самовиховання майбутнього вчителя починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала та своїми реальними можливостями.

Цілеспрямованість, осмисленість, стійкість професійного самовиховання залежать від: наявності професійного ідеалу, волевих якостей, мотивів вибору студентом педагогічної професії, морально-психологічного клімату в студентській групі, стилів керівництва й спілкування професорсько-викладацького складу, фактора вільного часу, організації та постійного вдосконалення навчальної та самостійної роботи, участь у різноманітній позанавчальній роботі.

Як і будь-яка інша діяльність, професійне самовиховання має у своїй основі систему мотивів і джерел активності. Його рушійною силою та джерелом є потреба в самозміні та самовдосконаленні, що виникає з протиріччя між вимогами, які висуваються суспільством, та наявним рівнем професіоналізму й підтримується власними джерелами активності (переконання, почуття обов'язку, професійною честю тощо) [3, с. 98].

Отже, нами встановлено, що навчальна діяльність є провідною у студентському віці. В науково-методичній літературі пропонується поділ студентів за рівнем відповідального ставлення до цього виду діяльності. Критерієм відповідальності найчастіше вважають: повноту виконання завдань, термін їх складання, зацікавленість роботою. Виходячи з цих критеріїв, студенти поділяються на дійсно відповідальних, виконавців та безвідповідальних. Дійсно відповідальних характеризує творчий підхід до виконання роботи. Завдання вони виконують вчасно, у великих обсягах, мають бажання проводити наукову роботу. Виконавці виконують від «від і до» усі вимоги, їх ставлення до роботи – формальне, немає бажання працювати, завдання дуже часто виконуються в останній момент. Безвідповідальні виконують завдання епізодично. Як слушно зауважує С. Вітвицька, більшість студентів є представниками другого рівня [1, с. 119].

Сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя визначається як професійна готовність до педагогічної діяльності. У її складі виокремлюють психологічну, психофізіологічну готовність, а також науково-теоретичну та практичну підготовку як основу професіоналізму. Зміст професійної готовності як відображення мети педагогічної освіти акумульовано у професіограмі.

Професіограма (лат. profession – спеціальність і грец. gramma – риска, написання) особистості вчителя – ідеальний портрет учителя, зразок, еталон, у якому представлені якості особистості, якими він має володіти, а також знання, уміння, навички, необхідні для виконання необхідних функцій.

Вона є своєрідним реєстром, що охоплює сукупність особистісно-ділових рис, суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань,

необхідних для виконання вчителем його повсякденних професійних обов'язків. Професіограма дає повну кваліфікаційну характеристику педагога з погляду вимог до його знань, умінь, навичок, особистості, здібностей, психофізіологічних можливостей і рівня підготовки.

Як зауважує Г. Мешко, професіограма вчителя складається з таких комплексів: а) громадянські якості; б) якості, зумовлені специфікою професії вчителя; в) спеціальні знання, уміння та навички з предмета (спеціальності) (володіння предметом та методикою його викладання; психологічна підготовка; педагогічний такт; педагогічна техніка, уміння спілкуватися тощо) [3, с. 23-24].

д) Висновки. Отже, як продемонстрували дослідження, провідною спрямованістю особистості студента, майбутнього вчителя української мови, є визначення подальшого життєвого шляху, вибір професії вчителя-словесника та визначення способів і шляхів досягнення поставленої мети.

Література

1. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
2. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості / Монографія / Левченко Т. І. / Левченко Тетяна Іванівна. – 1-е видання, - м. Вінниця : видавництво «Нова Книга», 2002 р. – 512 с.
3. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. / Мешко Галина Михайлівна. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
4. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2001. – 469 с.
5. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : Навчально-методичний посібник / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 330 с.
6. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2011. - 384 с.
7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Туркот Тетяна Іванівна. – К. : Кондор, 2001. – 628 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / Фіцула Михайло Миколайович. – К. : “Академвидав”, 2006. – 352 с. (Альма-матер).

Анотація

Рускуліс Л. В.

Професійне самовизначення майбутнього вчителя української мови: завдання, проблеми, труднощі

У статті розглядається проблема вибору професії в студентському віці; аналізується навчання як провідний вид діяльності; характеризується поняття професійного самовизначення, особливістю якого є орієнтація на престижність професії, на елітність, охопленість ідеєю швидкої кар'єри, багатства; визначається динаміка професійної мотивації, що має досить складний характер і змінюється від курсу до курсу; узагальнюються вимоги

щодо професійного самовиховання; визначено зміст професійної готовності як відображення мети педагогічної освіти, що акумульовано у професіограмі.

Аннотація

Рускулис Л.В.

Профессиональное самоопределение будущего учителя украинского языка: задачи, проблемы, трудности

В статье рассматривается проблема выбора профессии в студенческом возрасте; анализируется обучения как ведущий вид деятельности; характеризуется понятие профессионального самоопределения, особенностью которого является ориентация на престижность профессии, элитность, увлечение идеей быстрой карьеры, богатства; определяется динамика профессиональной мотивации, которая имеет довольно сложный характер и изменяется от курса к курсу; обобщаются требования относительно профессионального самовоспитания; определено содержание профессиональной готовности как отражение цели педагогического образования, аккумулированной в професіограмме.

Abstract

Ruskulis L. V.

Professional self-determination of the future teacher of Ukrainian language: challenges, problems, difficulties

The article deals with the problem of transition from teenage to adolescence, including a sharp break of internal position, change of attitude towards the future, the choice of the future profession of teacher of Ukrainian language; emphasizes that it is very difficult and important step, because of the correct choice of profession depends the future of person, his self-realization, life satisfaction; analyzed study as a leading training activity; characterized the concept of professional self-determination as a multidimensional and multistep process in which an allocation problems of society and the formation of individual lifestyle, and its feature is determined focus on prestige professions, elite, the need of rapid career, wealth; determined psychological and individual psychological factors that form the basis of professional self-determination, including psychological preparedness and unpreparedness; describes the dynamics of professional motivation, which is quite complex and varies from course to course (emphasis on overcoming difficulties in the adaptation of first-year students); summarizes the requirements for professional self-training of student, which begins with understanding the difference between perceptions of themselves as future professionals and their real possibilities; defined system of motives and sources underlying the professional self; drawn attention to the problem of separation of students in higher education institutions in terms of responsible attitude to this type of activity (indeed responsible, irresponsible and performers); defined the content of professional readiness (it includes highlighting the psychological, physiological readiness and scientific-theoretical and practical training as a professional basis) as a reflection of the purpose of teacher education that accumulated in professiogram, which is kind of roster that includes a set of personal and business features socio-political, psychological, pedagogical and technical expertise necessary to perform teachers daily professional duties.

Ключові слова: професія, професійне самовизначення, професійне самовиховання, професіограма, навчальна діяльність, адаптація студента.

Ключевые слова: профессия, профессиональное самоопределение, профессиональное самовоспитание, профессиограмма, учебная деятельность, адаптация студента.

Key words: profession, professional self-determination, self-education professional, professiogram, learning activities, student adaptation.